

Давлат ва ҳуқуқ назарияси фанидан ОН учун

КАЗУСЛАР:

3. Ҳуқуқ нормалари уларда мустаҳкамланган қоидаларнинг характерига қараб ҳуқуқ ва ваколат берувчи, мажбурият юқловчи ва тақиқловчи (ман қилувчи) нормаларга ажратилади. Хусусан, Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида қуйидаги нормалар ўз ифодасини топган:

- 1) Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 29-моддасида “Ҳар ким фикрлаш, сўз ва эътиқод эркинлиги ҳуқуқига эга...”;
- 2) Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 51-моддасида “Фуқаролар қонун билан белгиланган солиқлар ва маҳаллий йиғимларни тўлашга мажбурдирлар”;
- 3) Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 58-моддасида мустаҳкамлаб қўйилган “...Давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг жамоат бирлашмалари фаолиятига аралашishiга, шунингдек жамоат бирлашмаларининг давлат органлари ва мансабдор шахслар фаолиятига аралашishiга йўл қўйилмайди”.

Ваколат берувчи, мажбурият юқловчи ва тақиқловчи нормаларнинг бир-биридан фарқли жиҳатларини изоҳлаш орқали келтирилган нормалар ҳуқуқ нормасининг қай турига киради/

Kirish qismi

Huquq normalari bir qancha guruhlarga bo'linadi ular o'z navbatida mustaxkamlangan qoidalarining harakteriga qarab ham biz yuqoridagi 3 ta normalarni ham o'rganamiz va ularni biz kazusdan kelib chiqib huquq va vakolat beruvchi, majburiyat yuklovchi va taqiqlovchi ya'ni (man etuvchi) normalarga ajralgan xolda o'rganishga va ochib berishga harakat qilamiz.

Bu normalarning barchasi jamiyatdagi u yoki bu jixatdagi huquq normalarini qo'llashda qatnashadi. Jamiyatimizdagi huquq normalari bilan tartibga solinadigan barcha jarayonlar esa yuqoridagi normalardan albatta birortasiga tegishli bo'ladi.

Biz bu kazusni ochishda bir qancha normativ huquqiy hujjatlar va adabiyotlardan foydalanib yechim topishimiz mumkin bo'ladi. Xususan O'zbekiston Respubilasi konstitutsiyasi, Saydullayev. SH. A “Davlat va Huquq nazariyasi” darslik 113-115- betlar. Odilqoriyev. X. T “Davlat va Huquq nazariyasi” darslik huquq normalari 12-bob 248-257- betlarida anchayin to'liq va tushunarli qilib ochib bergan. Biz ushbu kitoblardan ham ma'lumotlar olishda foydalanishimiz mumkin bo'ladi.

Huquq normasiga adabiyotlarda turlicha tariflashda eng avvalombor uning ijtimoiy normalarining bir turi ekanligidan kelib chiqish lozim. Huquq normalar eng avvalombor ijtimoiy kishilik jamiyatiga mos bo'lishi, subektlarning ma'lum bir

uyushmalariga yoki uyushmalarining u yoki bu munosabatlarining tartibga solinishida qatnasha olishi lozim bo'lib, bu kishilik jamiyati uchun xosdir, buning uchun turli tuman aloqalar munosabatlarni tartibga solishi lozimdir.

Bu adabiyotlarda huquq normalari turlicha ko'rilishi mumkin, negaki nazariyada hech qachon bir to'xtamga kelinmaydi bu sohaning yetuk mutaxasislari o'z tajribasi, bilimi va xayotda ortirgan amaliyotidan kelib chiqib o'z nazariy fikrlarini bildiradilar va biz xam shu mutaxasislarning tavsiyalaridan foydalanishga harakat qilamiz.

Adabiyotlarda huquq normalari turlicha tariflangan masalan "odatda talab etiladigan hatti harakat qoidasi yoki shunday hulq atvor faoliyatining o'lchovi faoliyati" sifatida asosan tariflangan bundan kelib chiqadiki huquq normasini ishlab chiqishda turli xil jamiyatning qaysidir qismining talab va extiyojlarini hisobga olgan xolda ishlab chiqiladi.

Ya'na bazi joylarda huquq normasi bu davlatning o'z erki va xalq parvarligining ifodasi sifatida ham keltirib o'tiladi ya'ni bu ta'rifdan kelib chiqadiki davlat o'z erki deganda, o'zi mustaqil huquq ijodkorligini amalga oshira olishi, halq parvarligida esa davlat huquq ijodkorligini amalga oshirish vaqtida huquq subektlari ya'ni fuqarolarning ham huquq va manfaatlarini hisobga olib huquq normalarini ishlab chiqadi.

Huquq normasi bu biz huquqning biror bir bo'lagini oladigan bo'lsak huquq normasi anashunday bir nechta kichik bo'laklarni birlashtirgan yaxlit bir qisim deb olishimiz to'g'ri bo'ladi.

Masalan ta'lim tizimini olaylik ta'lim tizimida bir qancha meyyoriy hujjatlar, qonunlar, qarorlar, qonun osti hujjatlari va boshqa shu soxani tartibga soladigan normativ hujjatlar bo'lsa biz bularni qonunchilik tizimi deymiz ana endi ularni bitta joyga tartib bilan ularni jamlasak bu huquq normasini tashkil qiladi.

Huquq normasi bu huquq sohalarinig juda ham muhum bir ajralmas qismi desak mubolag'a bo'lmaydi. Odilqoriyev aytganiday "talab etiladigan hatti harakat qoidasi yoki shunday xulq atvor faoliyatining o'lchovidir" degan tarifi judaxam o'rinli bo'lgan desak adashmaymiz.

Ana endi huquq normalariga to'xtalib o'tamiz va birma bir yoritamiz.

Vakolat beruvchi normaga huquq subektlariga muayyan xarakatlarni sodir etish mumkinligini ko'rsatuvchi huquq normalari huquq va vakolat beruvchi normalar deyilari.

Majburiyat yuklovchi normaga esa huquq subektiga muayyan xarakatlarni sodir etish lozimligini (shartligini) ko'rsatuvchi normaga majburiyat yuklovchi normalar deyiladi.

Taqiqllovchi normaga huquq subektiga ma'lum bir xarakatlarni amalga oshirishni man etuvchi normalarga taqiqllovchi normalar deyiladi.

Bu huquq normalar bevosita bir birini to'ldirib ketadi, ya'ni jamiyat bor ekanki inson o'rtasida huquqqa extiyoj bor va bu extiyojlar bevosita insonlarni huquq normalari bilan aloqada bo'lishi bilan yakunlanadi.

Masalan yo'l harakat qatnashchilari, bevosita avtomobilda harakatlanadigan bo'lsangiz vakolat beruvchiga shu yo'l bo'ylab erkin harakatlanishga vakolat beradi, majburiyat yuklovchiga esa avtomobilni sozligi, tozaligi, belgilangan palasalar bo'yicha xarakatni davom ettirishingiz, taqiqllovchiga kelsak piyodalarga yo'l berishingiz, svetafordan foydalanishda chiroqlarga asosan xarakatlanib qizilda to'xtashingiz va boshqalar kiradi.

1- Masalani muhokama qilsak O'zbekiston Respublika Konstitutsiyasi 29-moddasida "har kim fikirlash, so'z va e'tiqod erkinligi xuquqiga ega" bu yerda huquq normasining vakolat beruvchi normasiga kiradi.

Bu yerda huquq subektlariga o'zlariga berilgan qaysidir huquq dan foydalanish mumkinligiga vakolat bermoqda.

2- Masalada O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 51-moddasida "Fuqarolar qonun bilan belgilangan soliqlar va mahalliy yig'imlar va mahalliy yig'implarni to'lashga majburdirlar".

Bu yerda fuqarolarga qaysidir majburiyatlarni bajarish shartligini tushuntirib bermoqdalar va majburiyatlarni o'z vaqtida bajarmaslik esa jazoni qo'llash prinsipiga aylanishidan ogoxlantirmoqdalar.

3- Masalada O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 58-moddasida mustahkamlab qo'yilgan davlat organlari va mansabdor shaxslarning jamoat birlashmalari faoliyatiga aralashishiga, shuningdek jamoat birlashmalarining davlat organlari va mansabdor shaxslar faoliyatiga aralashishiga yo'l qo'yilmaydi.

Bu yerda taqiqllovchi norma bo'lib barchaga qonun bilan belgilangan vakolatlaridan tashqariga chiqmagan xolda o'z vazifalarini bajarishi kerakligini tushuntirib bermoqda.

Huquq normalariga biz qisq ta'riflar bilan javob berdik lekin vaholangki huquq normalari judaxam keng va judda katta qamrovli jarayon xisoblanadi. Negaki huquq bor ekan albatta u yerda huquq va majburiyatlar bo'ladi huquq va majburiyatlar bor ekan taqiq va imtiyozlar bo'ladi taqiq va imtiyozlar bor ekan jazolash va rag'batlantirish bo'ladi.

Bu normalarning bir biridan o'xshashligi shundaki bu normalar bir biri bilan o'zaro huquqiy norma ya'ni qaysidir qonuniy jihatdan sohani tartibga solishda ishtiroki bilan bog'liq bo'ladi. Huquq normalarini sharxlash davlat organlari, mansabdor shaxslar, jamoat tashkilotlari va alohida fuqarolarning huquq normalari mazmunini aniqlashga ularda ifodalangan davlat hokimiyati irodasi mazmunini tushuntirib berishga qaratilgan maxsus yondashuv faoliyati tushuniladi.

Huquq normalari judaxam ko'pchilikni tashkil qiladi biz esa o'z vazifamiz doirasida ulardan eng muhimlarini o'rganmoqdamiz. Biz bu bilan boshqa huquq normalarining o'rnini past o'ring qo'ya olmaymiz faqatgina topshiriq natijasiga qarab biz uchala xolatni o'rganib chiqmoqdamiz.

Huquq normalarini huquqiy tartibga solish predmeti bo'yicha ya'ni huquq sohalari bo'yicha konstitutsiyaviy, mamuriy, moliyaviy, yer, fuqarolik, mehnat, jinoyat huquqi va boshqa huquq sohalari normalarini misol keltirish mumkin.

Ma'lum bir ijtimoiy munosabatlarning sifat jihatidan bir xilligi va nisbiy mustaqilligi ularni tartibga soluvchi huquqiy normalarning maxsusligi va ma'lum darajada o'ziga xosligining shartidir bu esa jamlangan holatda muayyan huquq sohasini tashkil qiladi.

Huquq normalari ham subektiga qarab umumiy va maxsus normalarga bo'linadilar buning esa asosiy sababi huquq subektlariga umumiy normalar barcha uchun birdek majburiy tusga ega ekanligi bilan ajralib turadi masalan soliq yig'implarining barcha uchun majburiyligi.

Maxsusga esa bu norma qaysidir huquq institutini tartibga soladi ya'ni bu jarayonda ko'pchilikning qatnashishi majburiy yoki shart hisoblanmaydi' masalan bitimlar, shartnomalar, oldi sotti ishlari, ayrboshlash, shaxsiy huquqlaringizni himoya qilishda advokatdan foydalanish kabilar misol bo'ladi.

Bu ikkala jixatda ham huquq normalarining huquq subektlariga tasir ko'rsatish jihatiga qarab ajratiladi.

Yuqoridagi vakolat beruvchi, majburiyat yuklovchi hamda taqiqlovchi normalar bu normalarning o'xshashlik jihati umumiy bo'lib barcha uchun birdek taluqlidir va bu normalar davlat tomonidan muxofaza qilinadilar.

Ya'na bir farqli jihatiga e'tibor qaratsak vakolat beruvchida fuqarolarga o'zlarining huquqlaridan foydalanishga ruxsat beradi. U huquqdan foydalanish yoki foydalanmaslik bu ixtiyoriydir o'z huquqidan foydalanmaganlik uchun esa javobgarlik belgilanmaydi.

Ya'na bir farqli jihati esa vakolat beruvchi normada huquq subektlariga ushbu huquqlardan foydalanish uchun imkoniyat yaratib bermoqda, bu huquqdan foydalanish yoki foydalanmaslik esa bu subektning ixtiyoridagi jarayondir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
2. Saydullayev. SH. A "Davlat va Huquq nazariyasi" darslik 113-115- betlar.
3. Odilqoriyev. X. T "Davlat va Huquq nazariyasi" darslik huquq normalari 12-bob 248-257- betlari.